

haiku ipak nije toliko daleko od matematike

razgovor sa vladimirom devidéom

● *Kod nas se o japanskoj haiku poeziji pisalo (mislim samo posredno) prevedena je i ranije; na primer, to je činio Miloš Crnjanski. Bilo ih je koji su u tom obliku pisali izvorne pesme (Tonči Petrasov Marović, Milan Tokin, Dubravko Ivančan). Ipak, mislim da su većem interesu za haiku u nas, i japanski i naš, mnogo pripomogla Vaša predavanja, eseji i knjige o tome.*

– Ne smatram to nekom svojom zaslugom; to je zasluga Japana – mojih prijatelja u Japanu i japanskih haiku pjesnika: oni su bili ti koji su mi omogućili pisanje i izlaganje o haiku, i njima sam i sam zahvalan, kao što treba da im budu zahvalni i čitaoci mojih tekstova o haiku (naime, oni koji su u tome nešto našli).

Općenito uzevši, moja je *Japanska haiku poezija i njen kulturno-povijesni okvir* bila vrlo dobro primljena – vrlo se brzo rasprodala (prvo izdanje od 1500 primjeraka u vlastitoj nakladi, te drugo i treće u Sveučilišnoj nakladi »Liber« u 22000, odnosno 3300 primjeraka). Tih ukupno 7000 primjeraka svjedoči o zanimanju za haiku u Jugoslaviji, a da je tiskano i četvrto izdanje (treće je bilo rasprodano prije sedam godina), uvjeren sam da bi se i ono ubrzo rasprodalo, jer sam stalno iz svih krajeva Jugoslavije primao pisma s upitom gdje bi se ta knjiga mogla nabaviti. Sada bi konačno, nadam se, uskoro trebalo biti tiskano četvrto izdanje na hrvatskosrpskom jeziku u nakladi Cankarjeve založbe.

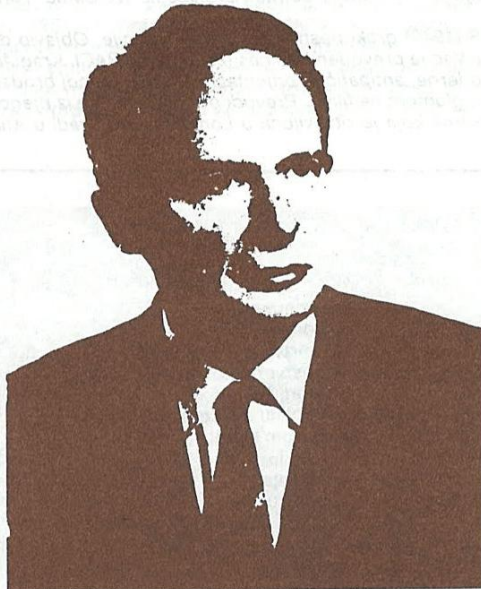
● *Da li su Vam iskustva o tom izdavanju ugodna?*

– Da sam unaprijed znao što me na tom putu čeka, nisam siguran bih li se ikad odlučio. U našim časopisima prije dvadesetak godina, kada sam počeo govoriti i pisati o japanskom haiku, za to nije bilo mnogo prostora, i da nije bilo Encyclopaediae Modernaee, vrlo je vjerovatno da ne bih nigdje drugdje o tome mogao objaviti dva duža eseja. Slično je bilo s knjigom. O prvom izdanju nitko ni da čuje: »Aj'te, molim vas, pa tko bi to čitao!«, ili: »Čudno je da se vi kao matematičar bavite takvim stvarima!« i slično. Kad sam uredniku jednog velikog zagrebačkog izdavanja pokušao reći zbog koje sam stvari došao, munjevito je skočio između mene i jedine prazne stolice u njegovoj sobi, da ne bih možda, nepozvan i neponuden, tamo »zasjeo« (i da mi on ne bi »nasjeo«) i uskliknuo: »Ne, ne, nisam zainteresirani!«

Kolike sam peripetije imao s izdanjem u vlastitoj nakladi bolje da ne govorim; no knjiga, kad je bila tiskana, rasprodala se za nekoliko mjeseci, usprkos tome što, dakako, nisam imao na raspolaganju nikakve »mreže za distribuciju«, nego sam dva-tri puta sedmično »vlastoručno« nosio pakete s knjigama u dvije-tri zagrebačke knjižare.

I kod »Libera« mi je rukopis na drugo (njihovo prvo) izdanje čekao koje četiri godine, a nakon što je i treće izdanje, tiskano iduće godine, bilo rasprodano, ni sedam godina kasnije nije došlo do realizacije. Ali, moram biti trajno zahvalan da mi je »Liber« izdao knjigu u vrlo lijepoj opremi, pa je sigurno i to doprinijelo da je knjiga, kao što sam rekao, bila općenito vrlo dobro primljena (više od dvadeset pozitivnih kritika a – koliko sam vidio – samo dvije negativne). S druge strane, vrlo mi je žao što nisam uspio u prijedlogu da knjigu izdaju u jeftinijem izdanju, meko vezanu, jer bi time postala pristupačnom još mnogo širem krugu.

Još jedna, za mene tada pomalo uzbudljiva situacija: Početkom juna 1976. bio sam na kraćem studijskom boravku u Varšavi, na poziv Katedre za matematiku njihovog univerziteta. Dan prije negoli sam se namjeravao vratiti, primio sam telegram da odmah dođem u Zagreb. Što li se dogodilo? Prilično zabrinut, sjeo sam u prvi avion i doletjevši kući saznao da sam pozvan na primanje u Cavtatu prilikom dolaska u službeni posjet SFRJ japanskog

Čini mi se da je sasvim prirodno da su neki matematičari bili i pisci: Lewis Carrol, autor *Alise u zemlji čuda* bio je po profesiji matematičar; Raymond Queneau, francuski pesnik i prozaista, bio je vrlo kompetentni matematičar, pa mu se čak G. Kreisel i J. L. Krivine u čuvenoj monografiji o matematičkoj logici zahvaljuju na pomoći; veliki rumunski pesnik 20. veka Jon Barbu, čije je građansko ime Dan Barbliljan, predavao je matematiku na Bukureštanskom univerzitetu.

Vladimiru Devidéu u jednoj reči haiku – oganj gori, a kroz drugu matematičke ekvacije izlaze. Traži pravdu zaštitnicu i nadzornicu za haiku koji se već odomatio i kod nas dolazeći s Dalekog istoka.

Danas je haiku punim plućim prihvaćen na Zapadu – na onom Zapadu odakle smo preuzeli sonet i slobodni stih. Hoćemo li onda uvoziti haiku iz druge ruke? Ne, nećemo, jer u našim botaničkim baštama već dugo raste i cveta prunus japonica (japanska šiljiva), i isto tako ovde može rasti i cvetati – a to već i čini – i japanski haiku. Haiku je u Jugoslaviji pustio korenje zahvaljujući pesniku i matematičaru Vladimiru Devidéu iz Zagreba.

Redovni profesor na Fakultetu strojarstva i brodogradnje Zagrebačkog sveučilišta, Devidé traži više života za haiku poeziju.

O tome zašto pisati haiku, zašto pisati o haiku, o njegovoj svrhovitosti i praktičnoj upotrebi razgovaramo sa čovekom pred kojim je konstatacija ravna vredini: zamišljao je raj kao haiku pesmu. Slušajući ga, moraćete mu se diviti: kakvo je intelektualno spokojstvo čoveka koji hoće i može činiti!

prijestolonasljednika, princa Akihita i njegove spruge, princeze Michiko (koja je, tek, usput, nećakinja jednog od najvećih japanskih matematičara, Kenjiro Shde. Istodobno su mi iz »Libera« telefonirali da su iz Slovenije stigla prva tri primjerka moje knjige (tiskalo ih je ljubljansko Delo jer su zagrebačke tiskare izjavile da se ovdje »ne može« napraviti uvoz »na japanski način«). Kako istoga dana stići u Cavtat? U JAT-u su mi rekli da više nema slo-

bodnog mjesta u avionu za Dubrovnik – sezona je već počela. No dobro, kad baš inzistiram, mogu ići na listu čekanja, ali ne trebam se mnogo nadati. Autobusom – na aerodrom. Jedan putnik nije došao i odletio sam. S aerodroma u Čilipima – taksijem u Cavtat. Stigao sam u hotel »Croatia« pet minuta prije prijestolonasljedničkog para – upravo na vrijeme da princezi Micziko uručim kao poklon prvi primjerak moje knjige.

● *Ako se čovek odluči za haiku, misli ili o njemu čak i kad – ne misli na nj?*

– Da pojasnim ovaj paradoks! Reći ću da sam nesvjesno i podsvjesno (ili možda nadsvjesno?) zaokupljen haiku-gledanjem i doživljavanjem čak i onda kad time nisam svjesno angažiran. Tako je to, uostalom, i drugdje: kad rješavam neki matematički problem, i onda kad ga »stavimo na stranu«, ne prestaje rad naše podsvijesti na njegovom rješavanju – i neće biti rijetkost da ga nakon dužeg mučnog traženja (prividno) odjednom riješimo; zapravo ga je naša podsvijest rješavala za sve to vrijeme dok se svijest »odmarala« od toga posla. Slično je s izučavanjem haika. Ne možemo ga (svjesno) izučavati ponekad, ako ga (nesvjesno) stalno ne izučavamo – čak i u snu, ako hoćete.

● *Pri prevodenju poezije s nekog stranog jezika treba savladati mnoge teškoće. Pri prevodenju s jezika kao što je japanski, to je tako u daleko većoj mjeri, u neuporedivo većoj mjeri, jer tu je jezička barijera poduprta i velikim kulturnoistorijskim razlikama. Jedinom ste mi ispričali da su drastične razlike u doživljaju krizantema – japanske reči kiku.*

– Samo jedna sitna ilustracija: uzimimo da prevodite neki japanski haiku u kojem dolazi riječ *kiku* (*kiku* znači *krizantema*). Prema tome, ne možete *kiku* prevesti drukčije negoli *Krizantema*. Ali – tu počinju teškoće: Kad čovjek Zapada čuje tu riječ, ona mu budi asocijacije na Dan mrtvih, na sjećanje na pokojnike i slično, jer u našem kulturnom krugu upotreba krizanteme ima prvenstveno takvu tradiciju. Kod Japanaca, međutim, krizantemi nije mjesto na groblju: krizantema je tamo amblem, »grb«, znak carske kuće i kad Japanac čuje riječ *kiku* ona mu budi asocijacije na dinastiju, na historiju, na naciju. Time će onda njegov doživljaj haiku pjesme, o kojoj je riječ uz *kiku* biti posve nešto drugo negoli naš uz riječ *krizantema* – iako je prijevod, jezično, korektan. Radi se o tome da pojedina riječ u sebi ima mnogo više toga negoli joj je neposredno značenje. O ovakvim bi se problemima moglo reći mnogo toga – ne samo kao odgovor na pitanje koje ste postavili; moglo bi se o tome napisati čitav esej, možda i knjigu.

Problemi mogu biti još *teži* kad se ove *sekundarne frekvencije* što ih pobuđuje napisana ili izrečena riječ na japanskom i na našem jeziku razlikuje *manje* negoli je to bio slučaj u prethodnom primjeru. Prividno to može izgledati paradoksalno, ali tako je. I opet tek jedan sitni primjer. U glasovitom Bashoovu haiku:

*Kare eda ni
karasu no tomarikeri
aki no kure*

*Na goljoj grani
ščučuren gavran –
Jesenji sumrak.*

karasu je *gavran* – ona *zlokobna* crna ptica sa snažnim kljunom... Ali konotacije nisu iste. Naš zapadni gavran je, prvenstveno, Edgar Allan Poeov gavran (... never more... nikad više) uključujući *krišćansku* baštinu. Bashoov, japanski gavran je *budistički* gavran.

● *Kada ste se prvi put sreli sa haiku poezijom, a kada ste je doživeli i zavoleli? Kako je došlo do pisma Matsuo Bashou, najvećem japanskom haiku pesniku, koji je živio u drugoj polovini sedamnaestog veka?*

– Prisećam se, kad sam prije dvadeset godina prvi put bio u zemlji Matsuo Bashoua, pored ostalih stvari koje sam sreo, neočekivano, bila je i haiku – rubrika u jednom tokijskom dnevniku. Svakog dana tek po jedan klasični japanski haiku s komentatom. Prvi na koji sam tako naišao bio je Sodoov:

*Ničega u njoj:
Koliba u proljeće –
u njoj je sve!*

Komentar je bio kratak, no nije ni bio potreban. Ta tu je sve rečeno! Sveobuhvatna prazna koliba u proljeće zaista može biti i stvarno postoji svagdje gdje ima ikoga da uđe u nju: I u Japanu i u mojoj zemlji. Nekako mi se čini da sam po tom prvom haiku što sam ga sreo, razumio i zavoleo ovu poeziju, i zato od samog početka nisam mogao razumjeti kako je to moguće da toliki ljudi izvan Japana ne razumiju što je haiku.

»Dragi i štovani učitelju!« – obratio sam se 13. studenog 1981. Matsuo Bashouu. Danas sam obišao tvoj grob u vrtu Gichūji hrama. Kad sam se na željezničkoj stanici u Zeze raspitivao kako bih došao do Gichūjija, tek se treći željezničar kojem sam se obratio dosjetio da je to Yoshinaka-dera: mali hram poznatiji u Tvom mjestancu po japanskom čitanju svojih ideograma negoli po kineskom.

Nije bilo daleko – tek desetak minuta hoda. Sve da otrpije i nisam bio znao za Tebe, osjetio bih Tvoju veličinu već po samoj skromnosti i nenametljivosti ovog Tvojeg prebivališta. Ulaznica je bila jeftinija negoli su inače pristupnice nekom značajnom mjestu, a stara je žena na ulazu i prigodne razglednice prodavala u pola cijene blještavijih iz Tokija.

Mora da su stare bile te razglednice: na poleđini je pored japanskog teksta pisalo latinicom, francuski *Carte Postale* – a inače sada na takvim japanskim razglednicama uvijek piše i engleski *Post Card*. Tako su mi drage bile te jednostavne crno-bijele razglednice, a posebno ona s Tvojim nadgrobnim kamenom, da sam kupio čitav tucet i na povratku još danas poslao ih prijateljima. Mora da je ona stara žena kao nekim izvanostjetilnim zapažanjem vidjela što sam osjećao, jer je otišla u susjednu sobicu i vratila se s još jednom razglednicom: 'Ovo je poklon' – reče – 'jer tih ima još malo i nisu više u prodaji.' Neki stariji čovjek, valjda njen muž, naribaio je tuš-stapić na mokrom hrpavom kamenu i pružio mi kist da se upišem u knjigu posjetilaca.

● *U nastavku pisma Bashou, 14. studenog 1981, zapisali ste: »Još jedan lijepi dan! Ustao sam rano ujutro, u 4 sata, da ga što bolje iskoristim...« To Vaše pismo nalik je na haiku-ispovest: Zar nećete sve jednom pokriti prašinom? Da bismo doživeli Vaše pismo, zamolio bih Vas da se poslužite još nekim citatima. No ne treba strepit, ni od uzaludnosti, ni od prašine koja ima miris vremena. Šta znači raditi za prašinu koju nečija radoznala ruka jednom skida?*

– »Tvoj nadgrobnni kamen s natpisom *Basho* – o bio je jedina živa stvar na svijetu« – napisah! Ili: »Kako bi to lijepo bilo da sam živio u isto vrijeme kao i Ti, pa da sam svakog jutra imao priliku da Ti očistim cipele! Dakako, ne bi to bile cipele nego waraji – sandale kakve su se tada u Japanu nosile. Danas je to teško nabaviti; u Tokiju ih drži malo koja prodavaonica, a to onda i nisu slamnate waraji već neki proizvod od plastike koja nalikuje slamli no nije slama...«

Nego, da malo pojasnim što sam mislio. Rekoh kako bi to lijepo bilo da sam živio u isto vrijeme kao i Ti, pa da sam svakog jutra imao priliku da Ti očistim waraji – sandale. Putujemo, recimo, nekakvom prašnjavom uskom stazom na dalekom sjeveru Japana i predveče stignemo do prenoćišta – vidim kolibu na rubu šume – pa na ulazu skinemo obuću. Ti ulaziš u sobu da se raskomotiš, a ja uzimam Tvoje waraji da bih ih isprasio i provjetrio. Kakav bi to bio užitek – dodir sa slamom i prahom tla kojim si koračao stvarajući haiku pjesme. Te Tvoje slamnate waraji i same su haiku pjesme. Te Tvoje slamnate waraji i same su haiku pjesme. Ta napisao si

s promocije knjige »japanska haiku poezija«, 1976. u zagrebu

1976. u cavtatu sa princezom michiko

*Godina minu –
slamnatu kapu i sandale
i sada nosim.*

A ona prašina na njima, ta je prašina toliko poetična da čak i svojim odsustvom, a ne samo prisutnošću, stvara pjesme. Znam Tvoj haiku

*Bijela krizantema.
Okolo ne susreće ni
trunka prašine.*

Da nema prašine ne bi je moglo ni nebiti, a kako bismo onda izrazili da nije prisutna? Ne plašim se, Ti me nećeš krivo shvatiti i nećeš reći da je to apsurd, i da prašine nema, jednostavno je ne bi bilo. Ti to nećeš reći jer znaš što ja mislim.

I tako sam onda, pomalo tužan što ne mogu obrisati prašinu s Tvojih waraji, onim lijepim papirom otro prašinu s mojih cipela *Borovo*, uključivo uložaka za plosnata stopala s kojima se patim još iz djetinjstva, iako nisam propješačio ni izdaleka kao Ti. To je, eto, cijena koju plaćamo za to što su nam podvalili civilizaciju.

● *U toku proteklih dvadesetak godina održali ste oko 200 javnih predavanja o Japanu – o njegovoj književnosti umetnosti, istoriji itd. – na raznim tribinama (na radiju i TV) u Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Varaždinu, Splitu, Karlovcu, Sisku... Takođe ste objavili oko 150 članaka i eseja o Japanu i njegovoj kulturi u našim časopisima, na japanskom, odnosno engleskom jeziku, u japanskim časopisima Mado, Kokusai Koryu Kōryu, PHP International, Nihon Keizai, Nihon Bunka, The Japan Times, u knjizi *One Hundred more Things Japanese*, kao i u američkim časopisima. Imali ste i čitav niz razgovora, intervjua i diskusija u novinama, napisali ste tekstove i bili voditelj u seriji od osam TV-filmova o japanskoj kulturnoj istoriji. Početkom 1985. godine u izdanju zagrebačkog »Spektra« objavljena je Vaša izuzetna knjiga iz japanske književnosti.*

Sve to može izgledati prilično mnogo, no rastegnuto na interval od 20 godina možda i nije. Za taj svoj rad na upoznavanju naše zemlje s Japanom i time za doprinos razvoju prijateljstva između dveju zemalja, primili ste 1983. od japanske vlade orden Kunsantō Zuihōshō (Odlikovanje III stepena Svetoga blaga).

– Sav taj materijal – članaka i predavanja – poslednjih sam godina sredio po grupama, nadopunio i proširio, pa su tako nastali rukopisi za pet knjiga. Dvije od njih, *Japanska haiku poezija* i *Japan-tradicija i suvremenost*, već su štampane – i već su dugo rasprodane. Treća, *Iz japanske književno-*

sti nedavno je izišla iz tiska. Za četvrtu, *Razgovori o Japanu*, postoji zainteresirani izdavač, pa će možda i ta izići 1986. Za petu, slikovnicu *Japan za djecu*, još nemam izdavača. Danas mi je zaista teško zamisliti kako bi izgledao moj život poslednjih dvadeset godina da nisam 1961. prvi put pošao u Japan i da nije bilo svega što je slijedilo. (Svega sam u Japanu bio pet puta i proveo tamo ukupno blizu tri godine.) Htio bih posebno istaći još jedno: kad zavolimo neku drugu zemlju, to će nam pomoći da još više volimo i cijenimo i našu vlastitu zemlju. Možda će se to nekom u prvi mah učiniti neočekivanim zaključkom – ali tako je. U drugoj ćemo zemlji vidjeti da mnogo toga može biti drugačije negoli je kod nas. Vidjet ćemo da mnogo toga što smo kod nas smatrali samo po sebi razumljivim nipošto nije takvo; da može biti i posve drugačije. I stoga i ono drugačije i ono naše trebamo još više cijeniti.

● *Zaista, na prvi bi se pogled moglo učiniti da između haiku poezije i matematike ne samo da nema nikakve veze, već i upravo da bi bilo teško naći neka druga dva područja koja su jedno od drugog toliko udaljena kao ta dva.*

– Pa ipak... Japanski je haiku krajnje sažet, koncizan, kondenziran i koncentriran... a takvi su i mnogi matematički radovi. Kad matematičari govore o *eleganciji* nekog matematičkog dokaza, misle pod time, među ostalim, da ne sadrži ničeg suvišnog ni ničeg nespretnog ili nezgrapnog, već najkraćim i *najekonomičnijim* putem – nekom duhovitom idejom ili konstrukcijom – vodi do traženog zaključka. Kao što u nekoj (vrijednoj i zanimljivoj, ne kojoj god) matematičkoj formuli možemo naći i pročitati iz nje mnogo više toga negoli je zbroj značenja simbola koji je čine, tako i po (vrijednoj i zanimljivoj, ne kojoj god) haiku pjesmi možemo doživjeti i osjetiti mnogo više toga negoli je zbroj značenja riječi koje sadrži.

Još mnogo dublje srodnosti uočiti ćemo usporedimo li kako istinska haiku pjesma i istinski matematički rad nastaju (a, dakako, kako nastaje još i mnogo toga drugog). Često kao da u momentu, u jednom jedinom trenutku bljesne doživljaj ili zamisao koji će se kasnije – ako mi dozvolite tu riječ – rascvati u neki matematički teorem ili u neku haiku pjesmu. Od te ideje do gotovog teorema ili pjesme put još može biti vrlo dug, kao što je i inače put od rođenja do zrelosti dug (a mnogo puta nije ni prođen do kraja). Također, onaj bljesak nije došao nepripravljen – i od njega je put često vrlo dug – dugo razmišljamo o nekom matematičkom problemu prije negoli dođe od tog bljeska i dugo se prepuštamo primanju percepcija i seznanija prije negoli neka od njih taj bljesak potakne. Čuo sam da postoji indijska poslovice koja veli da *slonica dugo nosi, no kad rodi, dijete bude veliko!* Ima vrlo zanimljiva knjiga velikog francuskog matematičara Jacquesa Hadamarda – *Psihologija iznalaženja na polju matematike*. U predgovoru Hadamard citira drugog velikog francuskog matematičara, Henri Poicarréa: Reći ću da sam našao dokaz tog teorema u tim okolnostima; ovaj će teorem imati barbarsko ime što ga mnogi među vama neće poznavati; no to nije važno: ono što je zanimljivo za psihologa, to nije teorem, to su okolnosti. Mnogo bi se od Hadamardove knjige, bez velikih izmjena moglo prenijeti na psihologiju haiku doživljaja.

Japanac Toshimitsu Hasumi, koji se inače bavi matematičkom logikom (pa mi je »kolega« po užoj struci), napisao je na njemačkom jeziku knjigu *Zen in der japanischen Dichtung* (Zen u japanskom pjesništvu). Jedan od najboljih mojih prijatelja u Japanu, profesor matematike Tadashi Ohkuma, u slobodno vrijeme piše haiku pjesme. Eto, vidite, haiku ipak i nije toliko daleko od matematike. I tu, na kraju, nalazimo da je *Zemlja okrugla*: podemo li u suprotnim smjerovima, dovoljno daleko, doći ćemo konačno na isto mjesto. Doduše, kad je Kolumbo prije blizu pola tisućljeća pošao na Zapad da bi s druge strane stigao u Indiju, nije stigao tamo već u Ameriku, i tako su tamošnji urođenici dobili ime *Indijanci*. No da je odatle nastao još dalje na Zapad, zaista bi došao u Indiju. Prividno su matematika i poezija vrlo daleko jedna od druge, no zaronimo li dublje, naići ćemo na zajedničke korijene.

● *Mislim da danas nema opasnosti da bi naš haiku nestao, usahnuo, propao. Ali postoji nova opasnost od devalvacije i inflacije.*

Kako se treba brinuti za kvalitet haiku poezije?

– Ne mislim da preoštrim kriterijem treba odmah dekuražirati mlade pjesnike koji se još nisu afirmisali. (Dobro znam neke naše matematičare koji, vrlo mladi, po mišljenju nekih, tada »nisu mnogo obećavali«). Do neke mjere je i stvar ukusa koja je pjesma dobra a koja nije. To vrijedi i za haiku. Ali, razumije se da to ne opravdava da se pod etiketom »haiku poezije« piše sve i sva, da se eksperimentira na način na koji je sigurno da ničim (dobrim) neće uroditi.

● *Zar se haiku, da postavimo i neko praktično pitanje, ne bi mogao, reafirmacijom prirode i prirodnosti, filozofskom i nacionalnom tolerancijom, svojim kosmopolitizmom, i drugim obeležjima, dovesti u nekakvu korelaciju s pokretom za zaštitu prirode, sa negovanjem zajedništva u našoj višenacionalnoj sredini, sa pokretom zelenih, pa i sa otkrivanjem lepote i zadovoljstava u fizičkom i proizvodnom radu?*

– Jednom sam bio pozvan da napišem člančić o haiku poeziji za tematski broj osječčkog časopisa za djecu *Maslačak* posvećen zaštiti čovjekove sredine. Postavili ste odlično pitanje. Rekao bih da je jedan od razloga zašto je haiku nastao u Japanu upravo u tome što nema naroda gdje je ljubav prema prirodi tako duboka i sveobuhvatna kao u Japanu. I jedan od razloga što je u Japanu bio prihvaćen (čak, rekao bih, prigrljen) zen bio je u tome što se čovjek zena identificira s prirodom, sa svemirom; sâm kanji – ideogram za zen – sastoji se od dva dijela od kojih jedan znači *jedno, jedinstvo*, a drugi sadrži znakove za Sunce, Mjesec i zvijezde i znači *svemir*; zen je identifikacija čovjeka sa čitavom prirodom, sa svemirom – a identifikacija je ljubav i obratno. Neka mi je naša kritičarka jednom zamjerila što ističem ljubav Japanaca prema prirodi; čudna mi čuda, misli ona, naravno da vole pri-

rodu *kad su se bavili poljoprivredom* – tako je nekako napisala i – ostala živa.

U jednom člančiću koji sam napisao za *Polja* (a i u jednom ranijem razgovoru) rekao sam da je *haiku poljubac pjesme života* To, među ostalim, implicira našu ljubav prema prirodi (i njezino uzvratanje te ljubavi). Rekao bih da haiku pjesnik *per definitionem* ne može a da ne voli prirodu. Parafrazirajući jednu izreku iz Biblije, onome koji ne voli prirodu a želi biti pjesnik, bilo bi bolje da o vrat objesi mlinski kamen i utopi se. Zen kaže: *Kako divno, kako čudesno – crpem vodu, nosim drva.* I haiku govori slično.

● *Sposobnost sugestije raznolikog sveta jednom slikom kao inicirajućim eksplozivom razvila je haiku u najosobniju pesničku formu japanskog genija. Znači li to nedostatak talenta za veću konstrukciju (romana, drame)?*

– Mislim da se ne radi o nedostatku talenta za šire konstrukcije. Najveće je prozno djelo u čitavoj japanskoj povijesti književnosti roman *Genji monogatari* (Priča o princu Geniju), što ga je oko desetog vijeka napisala dvorska dama Murasaki Shikibu. Ono je ne samo najveće po vrijednosti nego i jedno od najvećih po opsegu: štampano današnjim slogom obuhvaća hiljade stranica. (Historijski, to je uopće prvi roman – u modernom smislu te riječi – u čitavoj svjetskoj književnosti). Postoje i velika djela japanske epske proze kao što je *Heike monogatari* (Priča o Heike) o klasnim ratovima u srednjovjekovnom Japanu. Međutim, nema sumnje da Japanci ipak preferiraju kraće tekstove – najbolji primjer su oduvijek i zauvijek omiljeni i popularni *zuihitsu* tekstovi *zapisi što slijede kist*, kao na primjer *Makura no sōshi*, Zapisi uz uzgavlje dvorske dame Sei Shōnagon, suvremenice Murasaki Shikibu, i *Tsurezuregusa*, Zapisi u dokolici Yoshide

Kenkōa. Dakle, rekao bih da se ne radi o nedostatku talenta za šire konstrukcije, već o tome da oni takve stvari manje vole.

● *S obzirom na to da je i poezija Kodžiki, Manjošu, Kokinšu... i na liniji makoto (istinitosti), znači li to da makoto nije privilegija samo haikua u japanskoj književnosti, kao što haiku nije jedini oblik koji korepsondira s prirodom. Mogu li se izjednačiti ovi makoto ili ova polisemantička prožimanja čoveka sa sličnim segmentima prirode u njihovom beskonačnom variranju?*

– Svakako, trebalo bi da je *makoto* prisutan svugdje a ne samo u haiku. No u haiku je njegova prisutnost imperativ *Mora biti a ne samo treba* da je. Ni *waka* pjesma bez *makoto* neće biti istinska, velika *waka*; ali haiku bez *makoto* ne samo da je slab haiku već, rekao bih, uopće nije haiku.

● *S Dubravkom Ivančanom proveli ste mnoge časove i dane u razgovoru o haiku. U mnogo čemu ste se slagali, u svemu što je bitno, a da nije bilo sitnih detalja o kojima ste u nijansama bili drugčijeg mišljenja, ti razgovori bi bili znatno manje zanimljivi. Pa, dobro, pitao bih Vas da li, možda, strepite da je sve to pisanje, sav taj ogroman trud uzaludan?*

– Ni s kim drugim ovdje nisam o haiku toliko diskutirao kao sa Ivančanom. O Dubravkovoj poeziji – i haiku i drugoj – i o sjećanju na nj imam u rukopisu kraći esej od kojih 15 kartica i vrlo mi je žao što to do sada nisam uspio niti publicirati, niti pročitati na nekoj književnoj tribini. Još ponegdje postoje »mišljenja« da nam »haiku ne treba«. O godišnjici Dubravkove prerane smrti htio sam o njemu govoriti na jednoj zagrebačkoj literarnoj tribini, ali mi je bilo rečeno da bi to bio »presedan«, pa bi onda i za sve druge takve pjesnike (zar ih je toliko koji su umrli u godini dana?) morali održati njihove večeri. I tako, do sada od svega toga ništa. Šteta. Ili nešto gore?

letačica koja nestaje

novica sovtić

BALKANOVO DRVO

Raslo u polutama sveudalj sveuvis
kvrgavo i neugledno zazirući od sečiva
prostor nikako da ispuni svojom bujnom maštom
zrelih plodova nikako da se oslobodi
zgureno u vretena koja se taru
u korenju je sišlo u zov živog mulja
ovo drvo najbolje što se nudi iznad tla
kako se samo naslađuje zemnim snovima
predaka

LETAČICA KOJA NESTAJE

Izvila se u svojoj puti nabujale lepote
vretena na njenim udovima zavrteše se blago
bez grča na licu ona skladno plovi kroz zrak
vazduh se povlači pred njenom željom jakom
dugo je oštrila telo odbacila suviše misli
sada je laka kao pero prikupljena sva u sebi
zemljina je teža nestala onda kada je odlučila
leteti kroz bezgranično i veoma čisto plavilo
zemaljski lepak već je istekao iz njenih očiju
lišena zanosne stvarnosti neuporediva u lakoći

okrznuta prvotnim znanjem padala je duboko u sebe
iz vidnog polja nestajale su njene tanke ljuske
nežno se mešala dok joj se telo nije razblažilo
među kumulovima i penom morskog uzmicanja

ŠUPLJI POBEDNICI

Šuplji pobjednici podnadulim mišicama mašu
razularena gomila urla od zadovoljstva zbog pobjede

Ili zbog poraza ko bi to znao
niko nije po strani svi bi da grade istoriju
čak i fetusu mirno ne plivaju u vodenjaku
već se bore sa nadošlim sokovima ljutim
izlučenim u zanosu borbe
u iscrpljivanju protivnika i sebe samog
pokornosti nema
pre borbe izbiju se iz glave božje zapovesti
i sve što naginje nežnosti
pre i posle pobjede pre i posle poraza
ima li razlike u suštini
jedan isti gnev jedna ista strepnja
neprestano se talasa
šuplji pobjednici zauzeti važnošću svojom
paradne konje prežu
šuplje im tikve odzvanjaju mucavim pretnjama
a pobeđeni tikve svoje još šuplije
sklanjaju sa vetra
uz pomoć nove strategije štapa i kanapa
čekaju oni svoju priliku i znak
dok se pobjednici guraju kao stoka na pojilu
za bolje mesto pod suncem za veći zahvat po baštini

NAMIRENO Telo

Ovo telo je namireno kako treba
najpre okupano vodom bisticom
zatim čisto u čistim pelenama uvijeno
koža mu natopljena uljem čuvarom
mirisima livadnim i plodovima šumskim
napojena mlekom i slatkim nektarom
praćkalo se ono oslobođeno težine
kada je podrignulo utonulo je u mir
puštajući dušu da izađe na lice
koje poče da se zari i blaženo smeši
stari kažu: to njega anđeli zasmejavaju